

РУСИНИ – НАЩАДКИ РУСИ-УКРАЇНИ*

Рецензія на колективну монографію: Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку (Київ, 2013).

Украинцы-русини: этнолингвистические и этнокультурные процессы в историческом развитии (Киев, 2013).

Ukrainian-Rusyns: ethno-linguistic and ethno-cultural processes in the historical development (Kyiv, 2013).

У 2013 р. вийшла в світ солідна праця «Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку» (більше 43-х умовно-друкованих аркушів) колективу дослідників за редакцією академіка, директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського НАН України, відомого українського етнолога – Ганни Аркадіївни Скрипник.

У виданні йдеться про утвердження загальноукраїнської етнімії та розвиток етноідентифікаційних процесів у середовищі українців-русинів Закарпаття і Східної Словаччини; висвітлюються питання історичних витоків та ідейних джерел закарпатського регіонального сепаратизму й сучасних виявів політичного русинства; аналізуються мовні, етнокультурні та етнодемографічні процеси на Закарпатті. У колективній монографії репрезентовано дослідження відомих вітчизняних і зарубіжних учених (Ю. Бача, Г. Кожолянка, О. Майбороди, В. Маркуся, О. Мишанича, М. Панчука, М. Сополіги, М. Тиводара та ін.) із проблем етногенезу та розвитку лінгвокультурних реалій Закарпаття в історичній ретроспективі.

Проблема русинів, висвітлена у виданні, є особливо актуальною для українського сьогодення, адже проблема сепаратизму для сучасної України носить далеко не теоретичний характер. Питання єдності українців є однією з найважливіших в контексті національної безпеки держави, що особливо важливо в контексті військових подій на Сході України та ситуації в окупованому Російською Федерацією Криму. Актуальність такого дослідження обумовлена тою ситуацією, яка склалася на Закарпатті протягом ХХ ст. і набула особливої гостроти на початку ХХІ ст. Питання «русини чи українці?» останнім часом з суто етнографічного перетворилося на політичне. Серед широкого загалу, і навіть серед частини науковців, досить поширений стереотип, що русинами завжди були лише західні українці. Сучасні ж діячі так званого політичного русинства на Закарпатті навіть оголошують існування там окремого русинського народу, відмінного від українців, на тій підставі, що закарпатці найдовше зберігали цю самоназву.

Проте річ у тому, що раніше всі українці звалися «русинами», а етнімію цей походить саме з Середнього Подніпров'я. Етнімію «русини» – перша самоназва українського народу, який пізніше, з певних причин, її змінив. Вперше етнімію у збірній формі множини «Русь» і в однині – «русин» фіксується в «Повісті минулих літ» у 911-912 рр. у договорах князя Олега з Візантією. (Такий тип етнімії зі збіркою формою множини взагалі характерний для давньоруської та староукраїнської мови, наприклад, «Литва» – «литвин»). Етнімію «русь»/«русин» вживався як самоназва всього українського народу впродовж ХІІІ – початку

* Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – 750+XXX с.

XVIII ст., і це добре задокументовано джерелами як із Волині та Галичини, так і з Середнього Подніпров'я. Зокрема, форма «русь»/«русин» зустрічається в таких пізніх за часом створення творах зі Східно-Центральної України, як «Хроніка» Феодосія Софоновича (завершується 1672 р.), Літопис Григорія Граб'янки та вірші й приповіді Климентія Зіновієва (кінець XVII – початок XVIII ст.), Літопис Самовидця (закінчується 1702 р.), Літопис Самійла Величка (початок XVIII ст.), а також у гетьманських документах того періоду.

Починаючи з першої половини XIX ст., українська інтелігенція (М. Максимович, М. Костомаров, О. Бодянский, М. Драгоманов) починає використовувати назву «українці» як загальноукраїнський етнонім, на противагу витісненому на Наддніпрянщині і Лівобережжі дією російських офіційних властей етноніму «русини». Її зусиллями етнонім «українці» поступово поширюється по всій території України. Однією з вагомих причин прийняття українською інтелігенцією нового етноніма була монополізація Росією давньоруської спадщини і неможливість ефективно протистояти цьому в умовах відсутності в українців своєї державності. Тим часом етнонімічна назва «українці» була дуже вдалою, оскільки поєднувалася зі славним козацьким минулим і вже побутувала як один із регіональних етнонімів. Проте утвердження нового загальноукраїнського етноніма відбулося далеко не відразу. Зокрема Т. Шевченко терміна «українці» ще не вживає. У творах С. Руданського етноніми «українці» і «русини» фігурують паралельно. Леся Українка вже взяла новий етнонім собі за псевдонім, хоч інколи все ж використовувала і назву «русини». Серед широких народних мас етнонім «українці» приживався як самоназва ще повільніше. Остаточо утверджується самоназва «українці» у Східно-Центральній Україні після української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.

На Галичині та Буковині етнонім «українці» починає поширюватися з кінця XIX ст., коли там відбувається піднесення українського національно-культурного руху. Особливо цьому сприяли своєю діяльністю І Франко, А. Шептицький, М. Грушевський, а пізніше – січові стрільці, УПА. Проте сприйняття назви «українці» як власної, русинами Галичини затягнулося до Другої світової війни. На Закарпатті етнонім «українці» поширюється найпізніше – фактично аж після його приєднання до України в 1944 р.

Таким чином, український народ у процесі своєї непростой етнічної історії, під впливом певних обставин, змінив самоназву від «русь/русини» на українці. І ця зміна мала свої особливості в різних етнографічних районах.

На жаль, в наш час серед русинів є діячі, які виношують ідею про перегляд кордонів України, можливу передачу всього чи бодай частини Закарпаття Угорщині, Румунії, Словаччині чи іншим державам. Є й такі особи, що наполягають на негайному проголошенні Підкарпатської Русі. Проте їх небагато і вони не відображають прагнення більшості населення Закарпаття, яке вважає себе українським.

У вказаному контексті значення рецензованої праці значно зростає. На основі історичних, етнологічних та лінгвістичних джерел авторами висвітлюються різні аспекти проблеми русинів, спростовуються новітні псевдонаукові концепції, щодо їх окремішності як нації. Словами фольклориста М. Левченка доводиться головна теза: *«... кожен безсторонній читач наочно бачить, що ніякі політичні кордони не розбили вікової єдності в мові нашої України по цей бік Збруча і по той бік: це нерозривно одна-єдина Україна»* (с. XXIX).

Коллективна монографія складається з двох частин, а також своєї передмови Г. Скрипник «Русини» – етнонім, що має українців єднати...» Перша частина присвячена етнолінгвістичним та етнокультурним процесам у середовищі українців-русинів сучасної Закарпатської області. Автори висвітлюють питання історичних витоків та ідейних джерел закарпатського регіонального сепаратизму та сучасних виявів політичного русинства (О. Мишанич), розглядають політичне русинство як відголосок геополітичних інтересів першої половини XX ст., подають огляд історичних назв Закарпатського краю (М. Тиводар),

розкривають політичний підтекст русинського питання і його антиукраїнська сутність (М. Панчук, В. Піпаш), аналізують мовні, етнокультурні та етнODEMOграфічні процеси, й особливості формування національної свідомості закарпатських українців (П. Чучка, Л. Белей, М. Штець, М. Зан), висвітлюють в історичному контексті специфіку етнокультури українців-русинів Галичини й Буковини (Г. Кожоляно, Я. Мокляк).

Друга частина показує проблеми розвитку мови і культури українців-русинів зарубіжжя, зокрема, досліджується питання етногенезу українських меншин Словаччини, Польщі, Румунії, Угорщини (М. Сополіга, М. Дуйчак, О. Курінний, Ю. Бача, А. Ковач, Б. Гальчак, М. Мозер, П. Леню). На основі аналізу ідентифікаційних практик українсько-руської людності США, розкривається еволюція ідентичності української діаспори в цій країні (Б. Ажнюк).

Видання вийшло в світ стараннями Міжнародної асоціації українців, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського НАН України і Музею української культури у Свиднику (Словаччина) (с. II-III).

Виклад матеріалу досліджень, наукових положень поданий доступно, професійною українською літературною мовою.

Особливо вдалим, на наш погляд, є передмова Г. Скрипник, а також дослідження О. Мишанича, М. Панчука і М. Тиводара, які надають новий історичний, етнологічний та лінгвістичний матеріал.

Однак, колективна монографія має і певні недоліки. Робота б значно виграла якби автори більше використали архівного матеріалу, який надав би дослідженню ґрунтовності. Також, незрозумілою є специфічна нумерація сторінок, де передмова Г. Скрипник пронумерована римськими цифрами, а попередні декілька сторінок та весь подальший матеріал – арабськими. Вставка в 30 сторінок з арабською нумерацією ускладнює сприйняття тексту.

Проте, вказані недоліки не впливають на загальне позитивне враження від колективної монографії, яка є важливим внеском у дослідження історії України, етнології, етнографії, лінгвістики. Книга буде корисною для викладачів, студентів, науковців, а також широкого загалу громадськості, хто цікавиться українською етнічною історією і культурою. Не менш важливим є політичне значення публікації, про що справедливо зазначила її головний редактор Г. Скрипник: *«Сподіваємося, що опублікування такої праці сприятиме підвищенню етнокультурної поінформованості як політичних кіл, так і громадськості України, а відтак буде спонукати до протидії політиці регіональної поляризації українського народу, спробам політичного розколу держави»* (с. II).